

JOANNA RUTKOWSKA

O JĘZYKU I STYLU W VADEMECUM BISKUPA WILHELMA PLUTY

ON LANGUAGE AND STYLE IN BISHOP WILHELM PLUTA'S VADEMECUM

A b s t r a c t. Authors of texts representing preaching communication first and foremost aim to influence the recipient's attitudes and opinions. The language of the analyzed ordinances – even though it is simple, clear and accessible to its receiver; in this case, a priest, group formator – rebuts the statement made by contemporary linguists. This style, dominated by terms related to broadly understood theology and religious communication, enhances the persuasive function of the text, while retaining stylistic characteristics of a religious language. The plurality and variety of the linguistic devices used enriches the language and style, and contributes to its complex modality. Therefore, its persuasive function is a superior one, and it comprises a range of linguistic and stylistic devices characteristic of religious language texts.

Key words: religious language; ordinances; communication; persuasion.

Urodzony w 1910 roku na Górnym Śląsku Wilhelm Pluta był zarówno wybitnym duszpasterzem wprowadzającym nowatorskie rozwiązania w pracy z grupami duszpasterskimi, jak i biskupem o niezwykłym dorobku kaznodziej-skim¹. Prócz homilii, kazań, notatek, wykładów i konferencji, opracowywał

Dr JOANNA RUTKOWSKA – adiunkt w Katedrze Języka i Komunikacji Religijnej w Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, adres do korespondencji: ul. Teatralna 25, 66-400 Gorzów Wielkopolski; e-mail: joarutpwsz@wp.pl; ORCID: 0000-0002-2869-3553.

¹ Zob. D. GRONOWSKI, *Bp Wilhelm Pluta. Biografia*, Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, Gorzów Wielkopolski–Zielona Góra 2015; http://www.diecezja.zgora-gorzow.opoka.org.pl/bp_wp/bpluta.html [dostęp: 22.08.2019]; <http://www.catholichierarchy.org/bishop/bpluta.html> [dostęp: 20.08.2019]; <http://koszecin-nspj.pl/bp-wilhelm-pluta> [dostęp: 22.08.2019]; P. SOCHA, *Biskup Wilhelm Pluta – wierny duchowi Unii Apostolskiej Kleru*, „Notitiae” 1986, nr 13.

także rozporządzenia, których celem była m.in. pomoc kapłanom w pracy duszpasterskiej. Zarówno w jego posłudze kapłańskiej, jak i kaznodziejskiej można wskazać elementy oryginalności i nowatorstwa².

Celem tego artykułu jest analiza języka i stylu wypowiedzi biskupa Pluty na materiale *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza*³. Niniejsze opracowanie będzie miało następującą strukturę: po pierwsze scharakteryzowane zostanie *Vademecum*, tj. jego struktura i cele; po drugie na jego bazie spróbujemy wskazać charakterystyczne dla W. Pluty wyznaczniki języka i stylu, w podsumowaniu artykułu znajdują się natomiast najważniejsze wnioski wynikające z analizowanego materiału.

1. STRUKTURA I CELE VADEMECUM WSPÓŁPRACY LUDU BOŻEGO I DUSZPASTERZA

Zredagowanie *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza* miało służyć temu, by pobożność ludowa stała się bazą dla formacji szerokiej elity świeckich, prowadzonej w grupach modlitewnych i zespołach parafialnych⁴. *Vademecum* – klasyfikowane przez autora jako podręcznik – „jest wynikiem osobistych przemyśleń i doświadczenia duszpasterskiego”⁵. Zredagowany został na kanwie schematu stworzonego przez księdza prałata doktora Kocyłowskiego, którego przemyślenia W. Pluta w niektórych partiach cytuje⁶. Wydanie z 2009 r. natomiast zostało przygotowane na podstawie maszynopisu autorstwa biskupa Wilhelma Pluty z 1974 roku, przechowywanego w Archiwum Diecezjalnym w Zielonej Górze, o czym sygnalizuje się w jego nocie redakcyjnej⁷. Struktura podręcznika jest przejrzysta, czytelna i uzasadniona. Składa się on z dwóch części: I – ogólnej, II – szczegółowej, rozbudowanego wstępu, noty redakcyjnej, przedmowy oraz zakończenia.

² Por. <https://www.niedziela.pl/artukul/37008/nd/Wizjoner-posoborowego-duszpasterstwa> [dostęp: 24.08.2019].

³ W. PLUTA, *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza*, red. E. Skorupska-Raczyńska, Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, Zielona Góra 2009.

⁴ Por. http://www.archiwum.szczecin.pl/index.php?art_id=145 [dostęp: 20.08.2019].

⁵ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 7.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 5.

Podręcznik ten zawiera teoretyczne i praktyczne zasady oraz sposoby prowadzenia zespołów apostołskich we wspólnocie parafialnej, stanowiąc swoistą aktualizację programu duszpasterskiego biskupa Pluty⁸. Treści zawarte w *Vademecum* podkreślają przede wszystkim nieustanną potrzebę rozwoju życia Bożego w człowieku. Najlepszą metodą tegoż rozwoju jest – według Autora – indywidualny i osobisty kontakt duszpasterza z wiernymi. We wspólnocie parafialnej, zgromadzonej wokół ołtarza, ujawnia się natomiast „świadoma i dobrowolna przynależność do Kościoła, wola kształtowania życia osobistego parafian w celu realizowania Ewangelii, poczucie odpowiedzialności za parafię”⁹. Opierając się na inspiracjach teologicznych oraz na dokumentach katechetycznych, W. Pluta przygotował najbardziej oryginalną i zanurzoną całkowicie w soborowym nurcie Kościoła koncepcję pracy z dorosłymi. Zdaniem R. Kamińskiego, rozporządzenia duszpasterskie były najbardziej dojrzałymi w Polsce komentarzami teologicznymi i instrukcjami pastoralnymi. Ich nieocenionym walorem była synteza teologii i nauki posoborowej Kościoła oraz wytycznych Episkopatu Polski. Biskup nie tylko nauczał, ale przygotował konkretne podręczniki informacyjne i formacyjne na wszystkich poziomach pracy duszpasterskiej z dziećmi, młodzieżą, dorosłymi, rodzinami, grupami apostołskimi w parafii. To był fenomen w skali ogólnopolskiej¹⁰.

Zadaniem ogólnym komunikacji za pomocą form języka religijnego, oprócz przekazywania treści biblijnych, prawd moralnych, pouczeń itd., jest oddziaływanie na postawy i poglądy odbiorców; jak podkreśla D. Zdunkiewicz-Jedynak misyjność, której fundament stanowi nakaz ewangeliczny „idźcie i nauczajcie!”, leży u podstaw działalności Kościoła¹¹. Gatunki mów kościelnych – według badaczy – charakteryzuje wielość i różnorodność środków językowych, które nie tylko wzbogacają język i styl, ale przede wszystkim pełnią funkcje perswazyjne

⁸ Por. http://www.archiwum.szczecin.pl/index.php?art_id=145 [dostęp: 20.08.2019].

⁹ Por. <https://www.niedziela.pl/artukul/37008/nd/Wizjoner-posoborowego-duszpasterstwa> [dostęp: 02.09.2019].

¹⁰ Tamże.

¹¹ Por. D. ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, *Językowe środki perswazji w kazaniu*, Kraków 1996, s. 26; D. ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, *Językowe środki perswazji w homiliach (na przykładzie tekstów Jana Pawła II)*, w: *Język a kultura*, t. IV: *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczak, Wydawnictwo Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991, s. 149-157; J. RUTKOWSKA, *O funkcji perswazyjnej XIX- i XX-wiecznych kazań i czytań majowych*, w: *Język doświadczenia religijnego*, t. IV, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Wydawnictwo Naukowe PWSZ im. Jakuba z Paradyża, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 115-136.

oraz składają się na modalność, która ma złożony charakter¹². Konsekwencją owej złożoności są jej różne ujęcia i klasyfikacje; złożoność uwidacznia się także w opisie wyrażen modalnych – systemowych i tekstowych¹³.

Według E. Jędrzejko, modalności w najszerszym rozumieniu lingwistycznym bliskie jest pragmatyczno-psychologiczne pojęcie intencji komunikacyjnych nadawcy posługującego się określonym językiem – zależnym od odbiorcy, treści komunikatu, kontekstu, który tym samym zdradza lub ukrywa własną postawę wobec przekazywanych treści¹⁴. Modalność jest więc kategorią zdaniową i tekstową, zaś utożsamianą z intencją komunikacyjną można ją traktować jako wyznacznik językowego zróżnicowania współczesnych odmian funkcjonalnych¹⁵. Autor-nadawca powinien zatem przekonać odbiorców do tego, o czym mówi oraz nakłonić słuchaczy do realizacji treści zawartych w rozporządzeniach. Istotną rolę odgrywa zatem funkcja perswazyjna, która jest wynikiem odpowiedniego doboru składników-środków językowych i stylistycznych przez nadawcę komunikatu.

2. CECHY WYPOWIEDZI W VADEMECUM

2.1. PREDYKATYWNE WYRAŻENIA MODALNE Z BEZOKOLICZNIKIEM

Spśród środków perswazji, stosowanych w analizowanym materiale, charakterystyczne są przede wszystkim predykatywne wyrażenia modalne z bezokolicznikiem dwojakiego rodzaju: czasowniki modalne i predykatywne, określane przez badaczy jako czasowniki niewłaściwe czy niefleksyjne lub też jako wyrazy pełniące funkcje predykatywne, ale niebędące czasownikami¹⁶.

¹² Por. R. ŁAPA, *O modalności w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II*, w: *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji 15-17 kwietnia 2002*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2004, s. 140.

¹³ Tamże, s. 141.

¹⁴ Por. E. JĘDRZEJKO, *Modalność – w języku i w tekstach: od gramatyki do stylistyki*, w: *Kategorie pragmatyczne w tekście literackim. Wstęp do stylistyki pragmatycznej*, red. E. Sławkowa, Wydawnictwo Goleiszów Innowacje, Cieszyn 2000, s. 114.

¹⁵ Por. R. ŁAPA, *O modalności w homiliach*, s. 140; B. BONIECKA, *Wykład o modalności (przegląd problemów badawczych)*, „Język Polski” 56(1976), s. 12; E. JĘDRZEJKO, *Modalność – w języku i w tekstach*, s. 114.

¹⁶ Zob. A. ORZECZOWSKA, *Predykatywy i ich miejsce w systemie fleksji werbalnej*, „Polonica” 5(1979), s. 75-107; Z. SALONI, *Wstęp do koniugacji polskiej*, Olsztyn 2000, s. 11; S. JODŁOWSKI, *Podstawy polskiej składni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1976, s. 79. Zob. J. RUTKOWSKA, *O funkcji perswazyjnej*, s. 115-131.

Należą do nich jednostki takie, jak: mieć, musieć, móc, trzeba, potrzeba, należy, powinno się, winno się, a także jednostki wymienione wyżej, opatrzone elementem negacji, np.: nie powinno się, nie można, nie należy, nie wolno¹⁷. Są to wykładniki modalności odnoszącej się do norm i obowiązków¹⁸. W *Vademecum* W. Pluty istotną rolę odgrywa zatem intencja komunikacyjna, która modyfikuje znaczenia deontyczne ujawniające się w stwierdzeniach, np.: nakaz, zakaz, zalecenie, powinność, obowiązek¹⁹. Świadczą o tym poniższe przykłady: z predykatywem winien/winno/winno się, np.: „Wspólne spotkania grupy czy grup przy ołtarzu w czasie liturgii... winny być zawsze na nowo wielkim przeżyciem obecności Jezusa Chrystusa w zespole”²⁰; „Nad wielkością Boga w tajemnicach winno się rozmyślać”²¹; „Uczestnicy spotkań winni zrozumieć ogólne zadania apostołskie”²²; „Niemożliwe będzie duchowe wyrobienie apostołów świeckich, którzy już na tych spotkaniach winni przemawiać”²³; „Styłem pracy w zespołach winno być jak najbardziej braterskie związanie osób danej grupy między sobą i z duszpasterzem”²⁴; „Duszpasterz winien dobrze wiedzieć, że z natury rzeczy małe zespoły umożliwiają mu bardziej osobisty kontakt wychowawczy”²⁵; „Spotkania grup winny odbywać się w czasie i miejscu najbardziej duchowo korzystnym”²⁶; „Ten wzór [metody modlitwy rozmyślania – dop. J.R.] winni mieć wszyscy w rękę”²⁷; z predykatywem musieć, np.: „Styłem pracy wreszcie musi być dialog”²⁸; „Wierni muszą nauczyć się rozmawiać na tematy spotkań”²⁹; „Musi istnieć wspólne szukanie rozwiązań”³⁰; „W każdej parafii

¹⁷ Zob. D. ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, *Językowe środki perswazji w kazaniu; Językowe środki perswazji w homiliach (na przykładzie tekstów Jana Pawła II)*; P. KUPISZEWSKI, *Słownictwo normatywno-oceniające w ostatnich kazaniach Księdza Prymasa Wyszyńskiego*, „Prace Filologiczne” 34(1988), s. 201-210.

¹⁸ Por. R. ŁAPA, *O modalności w homiliach*, s. 141.

¹⁹ Tamże.

²⁰ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 30.

²¹ Tamże, s. 31.

²² Tamże, s. 32.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 38.

²⁶ Tamże, s. 27.

²⁷ Tamże, s. 28.

²⁸ Tamże, s. 33.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

musi istnieć rada katechetyczna”³¹; „Parafia musi być wspólnotą ujawniającą żywy Kościół Chrystusowy i Jego działania zbawcze”³²; z predykatywnym trzeba, np.: „Trzeba tu podać ogólny zarys ascetyki”³³; „Takie osoby znajdują się na pewno w każdej parafii. Trzeba się za nimi rozglądać”³⁴; „Choć nie wszystko u nas jest do zrealizowania, trzeba jednak zespołom o tym mówić i wypracować model polski”³⁵; z predykatywnym powinien/powinno/powinno się, np.: „Duszpasterz z każdego spotkania z zespołem powinien napisać sprawozdanie”³⁶; z predykatywnym należy, np.: „Podkreślić należy, że praca nie powinna być ani lekceważeniem innych dawnych wysiłków, ani też ujawniać się jako nowość jedynie zbawcza, stojąca „na własnych nogach”³⁷; „Należy wykorzystać naturalne więzi, przyjaźnie i znajomości między wiernymi”³⁸; z predykatywnym potrzeba/potrzebne, np.: „Potrzebne jest bardzo konkretne zaangażowanie w dzieło apostołatu Jezusa Chrystusa”³⁹; z przeczeniem, np.: „Zgodnie z zasadami socjologicznymi i doświadczeniem duszpasterskim grupa – zespół nie powinien liczyć więcej niż 25 osób”⁴⁰; „Nie wolno pominąć znaczenia całej parafii, a w zespołach i grupach widzieć jedyny ratunek”⁴¹; „Nie powinno się raczej pozwalać pełni funkcji czytania dzieciom”⁴²; „Małe grupy zdynamizowane życiem nadprzyrodzonym mogą przekształcić parafię we wspólnotę. Nie można jednak doceniać ich roli tylko w sensie socjologicznym”⁴³.

Wyrażenia modalne z bezokolicznikami – podobnie jak w kazaniach – służą propagowaniu postulowanych postaw oraz przestrzeganiu przed postawami nieakceptowanymi⁴⁴. Autor – nadawca – pełni zatem rolę nadrzędną

³¹ Tamże, s. 50.

³² Tamże, s. 21.

³³ Tamże, s. 61.

³⁴ Tamże, s. 20.

³⁵ Tamże, s. 67.

³⁶ Tamże, s. 40.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże, s. 23.

³⁹ Tamże, s. 23-24.

⁴⁰ Tamże, s. 40.

⁴¹ Tamże, s. 12.

⁴² Tamże, s. 71.

⁴³ Tamże, s. 22.

⁴⁴ Por. D. ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, *Językowe środki perswazji w kazaniu*, s. 54.

i wielofunkcyjną: formułuje rady, nakazy, zakazy; wpływa na odbiorców i pośredniczy w komunikacji duszpasterzy z wiernymi⁴⁵.

2.2. POWTARZALNOŚĆ

Kolejnym zabiegiem służącym perswazji jest powtarzalność. Powtarzany i zamieszczany w niedalekim sąsiedztwie ten sam predykatyw podkreśla konkretną myśl, radę, zalecenie, nakaz buduje także chronologię komunikatu, tu w formie posługiwania się wyrażeniami języka religijnego. Zabieg powtarzalności nie tylko wzmacnia siłę perswazji, ale także uwydatnia znaczenie wpisane w konstrukcję werbalną, współtworząc jednocześnie podniosły nastrój i wiarygodność wypowiedzi⁴⁶. Komunikat wzmacniany może być również przez powtarzanie wyrazów lub wyrażeń, a nawet całych fraz, szczególnie istotnych dla danego fragmentu wypowiedzi, jak w przykładach: „Ludzie świeccy szczególnie powołani są do tego, aby czynić obecnym i aktywnym Kościół w takich miejscach i takich okolicznościach, gdzie jedynie przy ich pomocy może on stać się solą ziemi. Oprócz tej formy ludzie świeccy mogą być także powołani w różny sposób do bardziej bezpośredniej współpracy z apostołstwem hierarchii”⁴⁷; „Grupa zatem chroni przed zagrożeniem jednym i drugim, przed zmasowaniem i przed izolacją. Grupa dźwiga jednostkę, daje jej odwagę [...] Grupa to jednak nie jest suma osób, ale większe my [...] Grupa umożliwia też rozwój wiary”⁴⁸; „Młodzież musi się znaleźć wobec autentycznego autorytetu osób żyjących pełnią Ewangelii [...] Młodzież musi się znaleźć w grupie ludzi żyjących w braterskiej miłości [...] W przeciwnym razie nie uwierzy Kościołowi”⁴⁹. Poprzez określenia: ludzie świeccy, grupa i młodzież podnosi się rangę odbiorcy zbiorowego.

⁴⁵ Por. W. PRZYCZYNA, *Słowo Boże i ludzkie w kazaniu. Charakterystyczne cechy kazania jako utworu mówionego*, w: *Współczesna polszczyzna mówiona. W odmianie opracowanej (oficjalnej)*, red. Z. Kurzowa, W. Śliwiński, Kraków 1994, s. 168-169.

⁴⁶ Zob. M. KOROLKO, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1990, s. 108; H. LAMMERMANN, *Szkoła retoryki*, przekł. B. Sierocka, Wydawnictwo Astrum, Wrocław 1995, s. 88, 124-127; J. MIODEK, *Osobliwości stylu Jana Pawła II*, „Język Polski” 1984, nr 4, s. 173-176; Zob. J. RUTKOWSKA, *O funkcji perswazyjnej*, s. 118.

⁴⁷ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 10.

⁴⁸ Tamże, s. 25-26.

⁴⁹ Tamże, s. 91.

2.3. KATEGORIA OSOBY ORAZ ROZKAŹNIKOWY KONTUR INTONACYJNY

Celem rozporządzeń jest wywołanie konkretnej postawy duchownego, co oznacza, że mają one przede wszystkim funkcje: poznawczą i wychowawczą. Najczęściej rady, nakazy i powinności przyjmują formę bezosobową. Wyjątek stanowi konstrukcja „wzoru modlitwy rozmyślania, którymi wierni winni się posługiwać nie tylko przy czytaniu – rozmyślaniu nad tekstami Pisma Świętego”⁵⁰. Już w jej wstępie pojawia się sformułowany w formie rozkaźnika nakaz: „Odmów tę modlitwę przed rozmyślanie”⁵¹, następnie Autor przedstawia pięć głównych zaleceń: Bierz i czytaj; Uważnie rozmyślaj; Rozmawiaj z Bogiem; Wznies serce swoje ku Bogu, Idź i czyń⁵², a pod każdym z nich doprecyzowuje kolejno ich treść – także w formie rozkaźników, o czym świadczą fragmenty: „sercem zasmakuj w tym, co cię szczególnie poruszyło”; „o tym, co ci w sercu utkwiło, rozmawiaj jak przyjaciel z Bogiem – Przyjacielem”; „w sobie nieś miłość, radość, dobroć dla ludzi, a przez to Słowo Boże stanie się dla ciebie słowem żywym”⁵³. Tu ważną rolę pełnią zaimki ci, cię, siebie, które skracają dystans między nadawcą a odbiorcą. Formy drugosobowe są elementem dialogowym, kształtują relację rozmowy bezpośredniej, co stanowi ważny aspekt dialogu wirtualnego⁵⁴. Stosowanie form w drugiej osobie liczby pojedynczej przyczynia się do wyróżnienia spośród odbiorcy zbiorowego jednego, konkretnego adresata. Tak postrzegany odbiorca, do którego bezpośrednio kierowany jest komunikat, jest niejako zmuszony do ich osobistego odbioru. Taka sytuacja komunikacyjna ułatwia działanie funkcji perswazyjnej. Jego wypowiedź ma charakter pouczenia, apelu, zwiększa uwagę słuchacza i jego możliwości percepcyjne, bo – jak podkreśla W. Pazera – w analizowanym akcie komunikacyjnym koncentracja uwagi wpływa na akceptację treści⁵⁵.

2.4. WARTOŚCIOWANIE

Wartościowanie jest nadrzędne nad leksyką i stylistyką i wyraża się poprzez ekspresywizmy, potoczizmy i liczne figury stylistyczne. We wszystkich

⁵⁰ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 28-29.

⁵¹ Tamże, s. 28.

⁵² Tamże, s. 29.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Zob. Tamże; J. MAYEN, *O stylistyce utworów mówionych*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1972, s. 133-137.

⁵⁵ Por. W. PAZERA, *Koncepcja homilii ewangelizacyjnej*, Częstochowskie Zakłady Graficzne SA, Częstochowa 2002, s. 127.

analizowanych częściach *Vademecum* istotą rolę w kompozycji i treści odgrywa wartościowanie. Jak twierdzi U. Wieczorek, każdy akt perswazyjny jest aktem wartościującym, stąd też istnienie funkcji perswazyjnej, choćby ukrytej przed odbiorcą, jest niezaprzeczalne⁵⁶.

Jest ono widoczne także w warstwie leksykalnej analizowanego materiału, co jest charakterystyczne dla tekstów języka religijnego, jak i w warstwie stylistycznej. Według klasyfikacji Puzyniny, wartości można podzielić na pozytywne i negatywne – antywartości⁵⁷. Spośród pozytywnych wartości podkreśla się przede wszystkim wartość rodziny określanej peryfrastycznie mianem „elitarniej grupy”⁵⁸ – jej nadrzędną rolę i funkcje, o czym świadczą fragmenty: „Siła wpływu rodziny paraliżuje ataki ateizmu na dzieci i młodzież i uczy rzetelnej miłości na całe życie”⁵⁹; „Tylko silna i autentyczna osobowość prowadzi drugą osobę do dojrzałości duchowej”⁶⁰; „Kościół i Państwo widzą w rodzinie rolę, których nikt inny wypełnić nie może”⁶¹; „Duchowo zdrowa rodzina jest zapleczem dla całego duszpasterstwa parafialnego”⁶² oraz epitety: zdrowa, silna, autentyczna.

2.5. LEKSYKA

W warstwie leksykalnej przeważają w rozporządzeniach wieloelementowe terminy naukowe z zakresu religii i teologii, w tym nazwy własne, jak np.: Sobór Watykański II⁶³; czasy Soboru Watykańskiego II⁶⁴; czynna, w pełni chrześcijańska postawa w „środku świata”⁶⁵; uświęcanie wartości doczesnych i świeckich⁶⁶; mistyczne Ciało Chrystusa⁶⁷; nowotestamentalny Lud Boży⁶⁸; rewaloryzacja roli świeckich chrześcijan w powszechnym posłannic-

⁵⁶ Por. U. WIECZOREK, *Wartościowanie, perswazja, język*, Kraków 1999, s. 56.

⁵⁷ Por. J. PUZYNIŃA, *Jak pracować nad językiem wartości*, w: *Język a kultura*, s. 130. Zob.: J. RUTKOWSKA, *O funkcji perswazyjnej XIX- i XX-wiecznych kazań i czytań majowych*, s. 124.

⁵⁸ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 45.

⁵⁹ Tamże, s. 41.

⁶⁰ Tamże, s. 33.

⁶¹ Tamże, s. 42.

⁶² Tamże, s. 41.

⁶³ Tamże, s. 9.

⁶⁴ Tamże, s. 10.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże, s. 10-11.

⁶⁷ Tamże, s. 9.

⁶⁸ Tamże.

twie Kościoła⁶⁹; wspólnota Bożego Ludu⁷⁰; aktywność o charakterze uświęcającym cały wszechświat⁷¹; otwarcie na dialog z ludźmi inaczej myślącymi⁷²; grupy ożywione braterską miłością w Chrystusie⁷³; wyraz powołania do apostołstwa⁷⁴; deprecjacja apostołstwa wspólnotowego⁷⁵; Jezus Chrystus Zbawiciel świata i wielka Nadzieja świata⁷⁶; Parafialna Rada Duszpasterska⁷⁷; Konferencja Episkopatu⁷⁸, dopełniają mniej liczne pierwiastki potoczne, co ułatwia odbiór przekazu, zrozumienie treści, wzmacnia funkcję nakłaniającą, zachowując jednocześnie gatunkowo-stylistyczne wyznaczniki tekstu, w którym autor posługuje się wyrażeniami języka religijnego. Uzupełnienie warstwy leksykalnej ze stylu naukowego stanowią osobliwości⁷⁹ leksykalne, np. potoczmy (m.in. wyrobienie, pijak, poczytać rzeczy, dać usługę), które – choć nieliczne – charakteryzują język i styl W. Pluty: „Apostolskie wyrobienie dokonuje się nie tylko przez modlitwę i naukę, ale i przez czyny podejmowane w duchu ewangelicznej misji”⁸⁰; „Postawa miłości do ludzi będąca wyrazem wyrobienia duchowego, nadprzyrodzonego, choćby w jego zaczątkach”⁸¹; „Zadania w terenie: pomóc rodzinie, pomóc rodzinie pijaka”⁸²; „Poczytać rzeczy o radośniejszej treści”⁸³; „Dać bezpłatną usługę zawodową”⁸⁴.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Tamże, s. 11.

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże, s. 18.

⁷³ Tamże, s. 19.

⁷⁴ Tamże, s. 13.

⁷⁵ Tamże, s. 12.

⁷⁶ Tamże, s. 18.

⁷⁷ Tamże, s. 35.

⁷⁸ Tamże, s. 34.

⁷⁹ Terminu „osobliwość językowa” po raz pierwszy użył Władysław Lubaś, podkreślając, iż ma na uwadze „zjawiska dotyczące nie tyle pojedynczych faktów, co określonych struktur, tendencji, nawyków językowo-stylistycznych, które decydują o osobniczych cechach języka poety”. W. LUBAŚ, *Osobliwości językowe poezji Ignacego Krasickiego*, PAN, Kraków 1992, s. 6.

⁸⁰ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 31.

⁸¹ Tamże, s. 34.

⁸² Tamże, s. 63.

⁸³ Tamże, s. 64.

⁸⁴ Tamże, s. 63.

2.6. STYLISTYKA

Na ukształtowanie leksykalno-stylistyczne analizowanych rozporządzeń znaczący wpływ mają tropy, czyli „przekształcenia znaczeniowe wyrazów, osiągnane przez szczególne ich zestawienia”⁸⁵. Według A. Kulawika, są to „ustalone sposoby organizowania semantyki wypowiedzi, sposoby łączenia poszczególnych wyrazów w większe całości semantyczne na poziomie wyrażenia, członu syntaktycznego lub nawet zdania”⁸⁶. Tropami nazywa się „różnorodne zestawienia tworzące nowe sensy”⁸⁷, właściwe nie tylko dla wypowiedzi literackiej artystycznej, ale też potocznej. Odnajdujemy je również w analizowanym materiale. Oprócz nich pojawiają się figury stylistyczne, czyli różne środki leksykalno-składniowe, dzięki którym wyrażane są nowe znaczenia za pomocą słów i ich konstrukcji⁸⁸. W tekstach rozporządzeń biskupa Pluty odnajdujemy szereg tropów i figur, jak np.: ekspresywizmy, emocjonalizmy, apostrofy, epitety oraz peryfrazy, metafory, wzmacniające funkcję perswazyjną i wpływające na kształt stylistyczny wypowiedzi. Istotną rolę odgrywają także ekspresywizmy – wyrazy, które oznaczają nie tylko przedmiot, cechę lub czynność, ale wyrażają emocjonalny stosunek do niego, oraz emocjonalizmy podkreślające stosunek mówiącego wobec oznaczanych zjawisk rzeczywistości⁸⁹. Są to zatem wyrazy zawierające, oprócz treści obiektywnej – znaczeniowej, treść subiektywną oraz uczuciową postawę mówiącego w stosunku do przedmiotu, o którym mówi⁹⁰. Oto przykłady: epitety, w tym rozbudowane: ksiądz wikariusz; miłość Boża; Objawienie Boże; Parafialna Rada Duszpasterska; wspólnota Dzieci Bożych; doświadczeni i Duchem Świętym przejęci duszpasterze; wykrzyknienia: „Grupy zespoły przyjmują do siebie jednostki oddane nałogom narkomanii i leczą bardzo skutecz-

⁸⁵ B. CHRZĄSTOWSKA, S. WYSŁOUCH, *Wiadomości z teorii literatury w analizie literackiej*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1974, s. 71.

⁸⁶ Por. A. KULAWIK, *Poetyka. Wstęp do teorii dzieła literackiego*, Wydawnictwo Antykwa, Kraków 1997, s. 91; Zob. J. RUTKOWSKA, *O funkcji perswazyjnej XIX- i XX-wiecznych kazań i czytań majowych*, s. 115-136.

⁸⁷ Por. M. GŁOWIŃSKI, A. OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKA, J. SŁAWIŃSKA, *Zarys teorii literatury*, Warszawa 1967, s. 109. Zob. J. RUTKOWSKA, *O funkcji perswazyjnej XIX- i XX-wiecznych kazań i czytań majowych*, s. 115-131.

⁸⁸ Por. R. PRZYBYLSKA, *Wstęp do nauki o języku polskim*, Universitas, Kraków 2003, s. 150.

⁸⁹ *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 1994, s. 59.

⁹⁰ Por. H. KURKOWSKA, S. SKORUPKA, *Stylistyka polska. Zarys*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1959, s. 111.

nie przez przyjaźń. Taki jest też nakaz lekarzy!”⁹¹; „Należy ukazywać członkom – uczestnikom autentycznego duszpasterza – kapłana!”⁹²; powtórzenia: „W liturgii więc ujawnia się Kościół przez działanie słowa; przez znaki sakramentalne; przez ludzi uformowanych słowem”⁹³; „Utrzymywanie bardzo serdecznych nadprzyrodzonych więzi z księdzem, który musi być bardzo silnym autorytetem moralnym”⁹⁴.

*

Celem autorów tekstów komunikacji, w której uczestnicy posługują się formami języka religijnego, jest nie tylko przekazywanie treści biblijnych, prawd moralnych, pouczeń itd., ale także oddziaływanie na postawy i poglądy odbiorców. Wielość i różnorodność środków językowych nie tylko wzbogaca język i styl, ale przede wszystkim pełni funkcje perswazyjne oraz składa się na modalność. Nadawca, w tym wypadku prezbiter, powinien przekonać odbiorców do tego, o czym mówi i nakłonić słuchaczy do urzeczywistnienia prawd i nakazów zawartych w treściach. Nadrzędną rolę pełni zatem funkcja perswazyjna, której elementem jest szereg środków językowo-stylistycznych, charakterystycznych dla wypowiedzi z języka religijnego. Zaliczamy do nich: elementy z różnych płaszczyzn językowych, np. gramatyki, jak predykatywne wyrażenia modalne z bezokolicznikiem dwojakiego rodzaju: czasowniki modalne i predykatywy, a także jednostki wymienione wyżej, opatrzone elementem negacji; powtarzalność; kategorię osoby; formy adresatywne; rozkaznikowy kontur intonacyjny, przysłówki „koniecznie”, przymiotniki, jak: „konieczny”, „ważny”, „istotny”, „niezbędny”, „potrzebny”, najczęściej występujące jako składnik orzeczeń imiennych; leksykę; konstrukcje bierne; wartościowanie, a także tropy i figury stylistyczne. Istotną rolę w analizowaniu materiału pod względem leksykalno-stylistycznym odgrywa pojęcie intertekstualności, które – za T. Skubalanką – rozumiemy jako wszelkie zjawiska intertekstualne, czyli związki międzytekstowe i międzystylowe⁹⁵. W języku biskupa Pluty,

⁹¹ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 95.

⁹² Tamże, s. 97.

⁹³ Tamże, s. 69.

⁹⁴ Tamże, s. 97.

⁹⁵ Por. S. BALBUS, *Między stylami*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 1996, s. 19. Zob. M. GŁOWIŃSKI, *O intertekstualności*, „Pamiętnik Literacki” 1986, z. 4, s. 75-100; R. NYCZ, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze*, Wydawnictwo Instytutu Badań Lite-

który z reguły przyjmuje formę literacką, pojawiają się sporadycznie archaizmy, wyrazy przestarzałe oraz jednostki potoczne, co służy stylizacji wypowiedzi. W wypowiedzeniach przeważa składnia złożona, charakterystyczne są rozbudowane równoważniki zdań, a także wykrzyknienia i frazy wielokrotnie złożone, przyjmujące formy szczegółowych opisów poszczególnych zadań kierowanych do duszpasterzy. W analizowanym materiale odnajdujemy przede wszystkim konstrukcje biernie, traktujące o obowiązkach i powinnościach opiekuna grupy parafialnej. Uzupełnienie stanowi wyrażenie: „być zadaniem”, niejednokrotnie opatrzone kwalifikatorem przymiotnikowym, który służy podkreśleniu pozytywnych cech, wskazaniu rangi, wywołaniu pozytywnych skojarzeń⁹⁶, np.: „Fundamentalnym zadaniem jest uczyć życia modlitewnego”⁹⁷; „Zadaniem bowiem Kościoła jest uobecniać i czynić widzialnym Boga Ojca i Jego Syna”⁹⁸; „Zadaniem członków rady jest budzenie u wiernych świadomości, wspólnej odpowiedzialności za wszystkie te sprawy i realną pomoc”⁹⁹.

Współcześni badacze podkreślają problem kryzysu wynikającego z pogłębiającego się w ostatnich latach napięcia między językiem/styłem religijnym a potocznym, którego skutkiem jest z jednej strony brak komunikatywności, z drugiej zaś desakralizacja języka¹⁰⁰. Język i styl biskupa Wilhelma Pluty, a co za tym idzie – analizowanych rozporządzeń – odpięra tę tezę, gdyż jest prosty, zrozumiały, przystępny, a przekazywana w nich treść poleceń, nakazów i zadań – sformułowana w sposób jasny i konkretny – pozwala na ich dokładną realizację w pracy duszpasterskiej. W analizowanym materiale dominuje dyrektywność (tu wyrażenia z predykatywami, powtarzalność i rozkazniki) oraz aksjologia (leksyka, stylistyka). Te dwie cechy determinowane są funkcją perswazyjną badanych tekstów i jednocześnie stanowią cechy idiosylowe biskupa Wilhelma Pluty.

rackich PAN, Warszawa 1993; T. SKUBALANKA, *Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie*, Lublin 2001, s. 179-208; zob. J. RUTKOWSKA, *O funkcji perswazyjnej*, s. 115-136.

⁹⁶ Por. R. ŁAPA, *O modalności w homiliach*, s. 146.

⁹⁷ W. PLUTA, *Vademecum*, s. 71.

⁹⁸ Tamże, s. 49.

⁹⁹ Tamże, s. 51.

¹⁰⁰ Por. W. PRZYCZYNA, G. SIWEK, *Język w Kościele*, s. 133.

BIBLIOGRAFIA

- BALBUS S., *Między stylami*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 1996.
- BONIECKA B., Wykład o modalności (przeгляд problemów badawczych), „*Język Polski*” 56(1976).
- CHRZĄSTOWSKA B., WYSŁOUCH S., *Wiadomości z teorii literatury w analizie literackiej*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1974.
- Encyklopedia języka polskiego, red. S. Urbańczyk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994.
- GŁOWIŃSKI M., O intertekstualności, „*Pamiętnik Literacki*” 1986, z. 4, s. 75-100.
- GŁOWIŃSKI M., OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKA A., SŁAWIŃSKA J., *Zarys teorii literatury*, Warszawa 1967.
- GRONOWSKI D., *Bp Wilhelm Pluta. Biografia*, Instytut Biskupa Wilhelma Pluty, Gorzów Wielkopolski–Zielona Góra 2015.
- http://www.archiwum.szczecin.pl/index.php?art_id=145 [dostęp: 20.08.2019].
- <http://www.catholichierarchy.org/bishop/bpluta.html> [dostęp: 20.08.2019].
- http://www.diecezja.zgora-gorzow.opoka.org.pl/bp_wp/bpluta.html [dostęp: 22.08.2019].
- <https://www.niedziela.pl/arttykul/37008/nd/Wizjoner-posoborowego-duszpasterstwa> [dostęp: 02.09.2019].
- JĘDRZEJKO E., *Modalność – w języku i w tekstach. Od gramatyki do stylistyki*, w: *Kategorie pragmatyczne w tekście literackim. Wstęp do stylistyki pragmatycznej*, red. E. Sławkowa, Instytut Języka Polskiego PAN, Cieszyn 2000.
- JODŁOWSKI S., *Podstawy polskiej składni*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1976.
- KOROLKO M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1990.
- KULAWIK A., *Poetyka. Wstęp do teorii dzieła literackiego*, Wydawnictwo Antykwa, Kraków 1997.
- KUPISZEWSKI S., Słownictwo normatywno-oceniające w ostatnich kazaniach Księdza Prymasa Wyszyńskiego, „*Prace Filologiczne*” 34(1988), s. 201-210.
- KURKOWSKA H., SKORUPKA S., *Stylistyka polska. Zarys*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1959.
- LAMMERMANN H., *Szkola retoryki*, przekł. B. Sierocka, Wydawnictwo Astrum, Wrocław 1995.
- LUBAŚ W., *Osobliwości językowe poezji Ignacego Krasickiego*, *Prace Instytutu Języka Polskiego PAN*, nr 77, Kraków 1992.
- ŁAPA R., *O modalności w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II*, w: *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji 15-17 kwietnia 2002*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2004.
- MAYEN J., *O stylistyce utworów mówionych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1972.
- MIODEK J., *Osobliwości stylu Jana Pawła II*, „*Język Polski*” 1984, nr 4, s. 173-176.
- NYCZ R., *Tekstowy świat. Postrukturalizm a wiedza o literaturze*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa 1993.
- NYCZ R., *Tekstowy świat*, Wydawnictwo Universitas, Warszawa 1995.
- ORZECZOWSKA A., *Predykatywy i ich miejsce w systemie fleksji werbalnej*, „*Polonica*” 5(1979), s. 75-107.
- PAZERA W., *Koncepcja homilii ewangelizacyjnej*, Częstochowskie Zakłady Graficzne SA, Częstochowa 2002.
- PLUTA W., *Vademecum współpracy Ludu Bożego i duszpasterza*, red. E. Skorupska-Raczyńska, Wydawnictwo Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, Zielona Góra 2009.
- PRZYBYLSKA R., *Wstęp do nauki o języku polskim*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003.

- PRZYCZYNA W., Słowo Boże i ludzkie w kazaniu. Charakterystyczne cechy kazania jako utworu mówionego, w: Współczesna polszczyzna mówiona. W odmianie opracowanej (oficjalnej), red. Z. Kurzowa, W. Śliwiński, Universitas, Kraków 1994.
- RUTKOWSKA J., O funkcji perswazyjnej XIX- i XX-wiecznych kazań i czytań majowych, w: Język doświadczenia religijnego, t. IV, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, s. 115-136.
- SALONI Z., Wstęp do koniugacji polskiej, Wydawnictwo WUWM, Olsztyn 2000.
- SKUBALANKA T., Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001.
- SOCHA P., Biskup Wilhelm Pluta – wierny duchowi Unii Apostolskiej Kleru, „Notitiae”1986, nr 13.
- WIECZOREK U., Wartościowanie, perswazja, język, Kraków 1999.
- ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK D., Językowe środki perswazji w homiliach (na przykładzie tekstów Jana Pawła II), w: Język a kultura, t. IV: Funkcje języka i wypowiedzi, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczak, Wydawnictwo Wiedza o Kulturze, Wrocław 1991, s. 149-157.
- ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK D., Językowe środki perswazji w kazaniu, Wydawnictwo „Poligrafia Salezjańska”, Kraków 1996.

O JĘZYKU I STYLU W *VADEMECUM* BISKUPA WILHELMA PLUTY

S t r e s z c z e n i e

Celem autorów tekstów z zakresu komunikacji języka religijnego jest przede wszystkim oddziaływanie na postawy i poglądy odbiorców. Język analizowanych rozporządzeń, mimo że jest prosty, zrozumiały, przystępny dla konkretnego odbiorcy, którym tu jest duszpasterz – formator grupy, odpiera tezę stawianą przez współczesnych językoznawców. Styl, w którym dominują przede wszystkim terminy z zakresu szeroko rozumianej teologii i komunikacji religijnej, wzmacnia funkcję nakłaniającą, zachowując jednocześnie gatunkowo-stylistyczne wyznaczniki tekstu religijnego. Wielość i różnorodność stosowanych środków językowych wzbogaca język i styl oraz składa się na modalność o złożonym charakterze. Funkcja perswazyjna pełni zatem rolę nadrzędną, zaś jej elementem składowym jest szereg środków językowo-stylistycznych, charakterystycznych dla wypowiedzi z zakresu języka religijnego.

Słowa kluczowe: język religijny; rozporządzenia; komunikacja; perswazja.